

Poročamo — glosiramo

LEGENDA O PREŠERNU

Odkar se je na Slovenskem začela nadvse živahna razprava o obstoju, smislu in prihodnji usodi slovenstva, se je po čudnem naključju ali pa po globlji nuji same stvari spet znašel v središču vsega Prešeren; pa ne le s svojo poezijo, ampak že kar s svojim življenjepišom. Kot da je smisel, če že ne kar obstoj slovenstva določen s Prešernovo življenjsko potjo — brž ko bomo dognali njen smisel in bistvo, se nam bodo pojasnile tudi pretekle, sedanje in prihodnje usode slovenstva. V ta namen je seveda Prešernov življenjepiš potrebno nanovo pregledati, premisliti in razložiti, da bi se iz njega odkrilo še kaj več, kot pa je bilo znano poznavalcem in izpovedovalcem tradicionalnega slovenstva. In tako se je zgodilo tisto, kar se je po vseh pravilih moralo zgoditi — podirati se je začela lepa, po svoji notranji logiki še čisto romantična legenda o Prešernovem življenju, kot jo poznamo iz dosedanjih opisov, življenjepišov in življenjepišnih romanov o največjem slovenskem pesniku. Ta legenda nam je pripovedovala, da se je ne več čisto mladi pravnik in pesnik z vso močjo svojega nepotešenega, hrepenečega in plemenitega srca zaljubil v mlado deklico, Primčevo Julijo, a je bil krivično odbit ne le kot poročni, ampak tudi kot ljubezenski kandidat; kar je bilo krivica ne le za Prešerna osebno, ampak tudi za slovensko poezijo, v njem utelešeno, če že ne kar za slovenstvo in slovenski narod v celoti. Da pa je bila mera polna, se je po skrivni logiki svoje tragične življenjske usode moral v obupu nad zlomom idealne ljubezni zvezati telesno s komaj štirinajstletno Ano Jelovškovo; toda ta ga je bila duhovno nevredna; in dejstvo, da je ni zmožal poročiti, samo

še povečuje globoko tragičnost pa tudi idealnost te človeške — pa ne samo človeške, ampak predvsem slovenske usode.

Tako legenda o Prešernu, ki jo bomo po pravici imenovali romantično, saj si pesnikov življenjepiš razlaga s pojmi in idejami, ki jih je izumila romantika, da bi se postavila v sebi primerno luč. Da tej romantični legendi manjka vsakršna znanstvena podlaga, je komajda potrebno posebej poudarjati. Stvarnih dejstev, ki bi zares zanesljivo dokumentirala Prešernove namere, čustva in odločitve v Julijini ali Anini zadevi, da o zvezah s Khlunovo, pa še o drugih manj pomembnih erotičnih doživljajih sploh ne govorimo, je zelo malo; kar jih je, bi jih bilo šele potrebno očistiti čustvene navlake, ki se jih je oprijela v stoletnem razvoju prešernoslovja, nato pa jih interpretirati s sredstvi moderne psihologije, sociologije ali celo psihoanalize, da bi prišli do kolikor toliko zanesljive podobe Prešernove osebe, življenja in življenjepisa. Vsega tega romantična legenda o Prešernu seveda ni storila; razpoložljiva dejstva je na hitro povežala v stereotipno, če že ne kar omedlno zgodbo, v kateri je ne le precej nejasnih, ampak za finejši okus že kar mučnih mest.

Kako naj bi se torej ne čudili, da se je romantična legenda o Prešernu prva znašla pod udarcem duhov, ki želijo o smislu, obstoju in usodah slovenstva razmišljati trezno, brez tradicionalnih predsodkov, tako rekoč antiromantično? S trezno, za koga že kar nesramno kretnjo so z lepe romantične podobe postrgali zunanji blišč, da bi pod njim odkrili kaj bolj stvarnega, pa tudi za današnji čas bolj uporabnega. Prišlo je do tistega, kar bi vsaj na prvi pogled

morali imenovati konec legende o Prešernu.

Prvi, pa tudi najbolj daljnosežno je v to smer segel Aleš Lokar v članku *Socialni vzpon Slovencev in France Prešeren* (Problemi, 1970, št. 86). Kot pove že naslov članka, se je pisec ozrl na Prešerna z nič kaj sentimentalnim očesom — njegovo življenje mu je postalo samo primer za težnjo Slovencev dvigniti se iz nižjega, kmečkega sloja v višjo, mestno ali že kar meščansko plast; njegova usoda torej ni bila nič kaj romantično individualna, ampak zgolj socialno in nacionalno simbolična. Kako pa si je Lokar Prešernov primer konkretno razložil, naj pokaže citat: »Moj vtis je, da je bil Prešeren naraven, v osnovi zdrav človek, ki si je zastavil naraven, ne preveč, a tudi ne premalo ambiciozen cilj, da bi postal član takratne ljubljanske »boljše« družbe, kot odvetnik ali pa notar. Možnost, ki se je je Prešeren oprijel, je propadla: Julija ga sploh ni vzela zares. Poročila se je z nemškimi plemičem in tako Prešernu zaloputnila vrata v obraz tik pred uresničitvijo možnosti, ki se je bila odprla tistega dne, ko je stric župnik peljal malega Franceta v prvi razred osnovne šole. To dejstvo je vrglo iz očišča ves smisel njegovega življenja. Iz konkretnosti in smisla ga je vrglo v abstrakcijo in nesmisel. Nesmiselno je postalo hkrati vse, kar je bil vsa dolga leta počel. Vrglo ga je v socialno praznino bohemstva; zunaj dosega starega kmečkega sloja, a ne še v težnostno področje novega, višjega.« Da pa bi bil smisel takšne usode zares jasen, pribije pisec določno, da je »podobna usoda doletela vse ljudstvo... Usoda vseh teh ljudi je bila zelo podobna Prešernovi usodi.«

Komentar je najbrž odveč. Za Prešernovim čaščenjem Julije se torej ni skrivala kaka vzvišena, edinstvena in skoraj nadčloveška ljubezen, kot je verjela romantična legenda o Prešernu, ampak čisto preprosta, stvarna in tudi

»naravna« želja po socialnem vzponu s pomočjo priženitve v meščanski srednji ali celo višji sloj. S tega gledišča postane razumljivo, da poznejša zveza z Ano ni mogla biti kaj drugega, kot je pač bila — posledica socialnega bohemstva, zato pa prilično neurejena, življenjsko in duhovno neusmerjena.

Morda bi se komu zdelo Lokarjevo giljotiniranje romantične legende o Prešernu samo primer že kar prenapetega vulgarnega sociologizma ali celó vulgarnega materializma. Toda res je, da ni ostalo osamljeno, saj ga je na širši ravni, čeprav v nekoliko omiljeni obliki obnovil Marijan Kramberger v razpravi *Slovenofilija slovenskih književnikov* (Sodobnost, 1971, št. 7). Tudi njemu je Prešernova življenjska pot postala samo primer ponesrečenega socialnega vzpona v »elitni« socialni sloj, toda razložil ga je nekoliko širše — Prešeren naj bi se socialno ne dvignil samo s priženitvijo v meščansko okolje, ampak tudi kot pesnik, ki mu pritičejo v narodni skupnosti posebna priznanja, plačila in prednosti; poleg tega so v Krambergerjevi razlagi Prešernovega primera konkretna dejstva postala deležna bolj prefinjene analize, kot jo je predložil Lokar — od možnosti, da se je Prešeren nameraval dejansko poročiti z Julijo, je upoštevana še socialno simbolična pomembnost tega odnosa. Toda ne glede na takšne razložke se je tudi zdaj smisel Prešernovega življenjepisa odkril kot želja po socialnem vzponu, ne pa iz nekakšne romantično idealne ljubezni — Prešeren bi se oženil z meščansko Julijo, ne pa s proletarsko Ano, priženitev in pesniški poklic sta mu bila v enaki meri predvsem sredstvo socialnega vzpona v »elitno« družbo. Ali povedano z nazorno Krambergerjevo besedo: »Poanta Anine zgodbe je skratka za vsakogar, kdor ni gluha, dovolj nepreslišna: 'če bi se ženil, bi se ženil z meščanko'. S tem pa smo že pri Primičevi Juliji, kajti bodisi da je pesnik resno računal na poroko z njo

(kar bi se sicer opazovalcu zdelo precej naivno in nespametno), bodisi da je želel samo tako rekoč simbolično prijaviti svojo načelno pravico do take zveze, se pravi, da je bil to bolj akt 'teoretične', 'idealne' socialne identifikacije, vsekakor si svojega razmerja do nje spričo vseh tedanjih meščanskih moralnih norm ni mogel zamišljati kot krajše ali daljše zunajzakonske epizode, analogne kasnejši epizodi z Ano. Jasno je seveda, da takó nepraktičnemu človeku, kot je bil naš doktor prava, pri tem ni moglo iti, vsaj predvsem ne, za premoženjsko korist; družba ima deliti še marsikaj drugega, s stališča potreb in interesov književnika najbrž celo še bolj pomembnega in odločilnega, recimo, socialno priznanje, enakopraven vstop, sprejem in vključitev med druge elite, pravico do intimnega druženja in integracije z njimi (integracije, katere najvišji izraz je pravica do priženitve) itd., vse to pa mediirano skozi ljubezenska čustva lepe, mlade ženske, ki je s svojo zunanostjo in vedenjem kajpada najbolj privlačen proizvod elitarnega bivanja ter njegov neustavljivo učinkoviti reklamni izvesek.«

Priznajmo, da mora ob takšnih mislih o Prešernovi osebi in njegovem čisto konkretnem življenjepisu postati tesno pri srcu vsem, ki še zmeraj verjamejo podobam romantične legende o Prešernu. Kot da se njene sicer vabljive, vendar že kar obrabljene sličice razblinjajo v nič spričo sicer grobih, a treznih obrisov stvarne resnice. Romantična legenda izginja, na njenem pogorišču ostaja samo še gola, znanstveno ugotovljiva resnica o Prešernovem življenju, kakršno je bilo v svoji socialno in psihološko otipljivi podobi.

Ali pa je vse to tudi res? Ali je tisto, kar se je postavilo na mesto romantične legende o Prešernu, zares znanstveno spoznana in priznana stvarnost ali pa samo nova vrsta prešernovske legende, namreč antiromantična legenda o Prešernu? Če naj bomo o stva-

ri zares gotovi, moramo pomisliti na dejstva, dokumente in preverbo vsega, kar bi kakorkoli utegnilo potrditi novo interpretacijo Prešernove osebe in življenjepisa. Brž ko se postavimo na takšno, zares znanstveno gledišče, pa že sprevidimo, da je dejstev, ki bi govorila v prid novemu pojmovanju Prešernove življenjske poti, bore malo — pravzaprav nič več od tistih, s katerimi se je lahko pohvalila romantična legenda o Prešernu. O stvarnih nagibih pesnikovega osebnega življenja izvemo iz njegove poezije toliko kot nič — kar pa ni prav nič nenavadno, saj nam moderna literarna veda že precej časa dopoveduje, da je sklepati iz pesnikovega dela na njegovo empirično osebo še veliko bolj tvegano kot razlagati to delo s pomočjo podatkov o njegovi empirični osebi in stvarnem življenju. Tu je seveda še Prešernova korespondenca, toda v tej o njegovem zares osebnem, empiričnem življenju ne vemo domala ničesar, in seveda še manj iz ohranjene korespondence njegovih prijateljev in znancev. Nazadnje so nam na razpolago še spominske, ustne ali pisane izjave njegovih sorodnikov, potomcev in sodobnikov, med njimi zlasti Lenke Prešernove in Ernestine Jelovškove; toda iz številnih drobcev, ki nam jih ponujajo, si nikakor ni mogoče ustvariti zanesljive slike Prešernovega življenjskega hotenja in početja, predvsem seveda odločitev, motivov in doživljajev, ki naj bi stali za tem početjem in ga usmerjali. Prav narobe, spominske izjave so polne nepreverjenih govoric, čenč in domnev, med sabo so si velikokrat nasprotno, včasih dobronamerno naivne in drugič spet tendence. Večinoma pa so seveda iz Prešernovih poznejših let, ko je morda svoja prejšnja dejanja že tudi sam drugače razumel. Naj torej zadevo obrachamo tako ali drugače — spet in spet prihajamo do sklepa, da nam je Prešernov pesniški svet dostopen, jasen in zato primeren za vsakršno razumevanje

ali razlago, da nam je pa veliko bolj oddaljen svet njegove empirične osebe, njegovega življenja, kakršno je potekalo v stvarni, nepesniški resničnosti, ali z eno samo besedo — svet njegove konkretne človeške eksistence. Seveda bi se komu zdelo čisto mogoče, da bi ta, nepesniški del Prešerna razlagali s pomočjo njegove poezije, kot da bomo v tej odkrili zvesto podobo empiričnega doživljanja, čustvovanja in življenja živega Prešerna. Toda s stališča moderne literarne znanosti je kaj takega seveda čisto nemogoče. Ne da bi prisegali na skrajno stališče fenomenologije, za katero je literarno delo brez zveze z avtorjevimi psihičnimi in sploh življenjskimi doživljaji, se pravi z njegovo konkretno eksistenco; pač pa bomo zlahka priznali, da Prešernova poezija nikakor ni kar preprosto preslikavanje realnih Prešernovih čustev, teženj in dožitkov, ampak kvečjemu pretvorba le-teh v nekaj novega, drugačnega, predvsem pa drugače sestavljenega v celoto; Prešernovo empirično življenje ji je kvečjemu gradivo, ne pa predmet, ki naj ga preslika.

Romantična legenda o Prešernu je ustvarila svojo podobo živega Prešerna tako, da je podobe njegove poezije prenesla na stvarna ali pa vsaj namišljena dejstva pesnikovega življenjepisa. Kako torej priti do resnice o Prešernovi osebi in življenju? Kvečjemu z zelo podrobnim, prav nič sentimentalnim, zato pa kritičnim pregledom vseh mogočih dejstev in podatkov, nato pa s psihološko, psihoanalitsko in seveda tudi sociološko interpretacijo teh podatkov, kolikor kaj takega dopušča njihov zunanji in notranji obseg. Da takšnega pregleda in interpretacije romantična legenda o Prešernu ni opravila, je razumljivo, saj ji ni bila niti najmanj potrebna. Ali so si oboje vzeli za izhodišče vsaj novi razlagavci živega Prešerna, potem ko so si za zvezdo vodnico izbrali antiromantično resnico o Prešernu — pa

ne le o njem, ampak o Slovencih in slovenstvu sploh?

Bati se je, da se kaj takega vsaj za zdaj še ni zgodilo. Teze, ki nam jih o Prešernu ponuja novo, antiromantično pojmovanje, so bolj podobne samovoljnim domnevam, le za silo podprtim z dejstvi, kot pa trdni, preverljivi ali vsaj kritično distancirani znanstveni sodbi. Primer takšne samovolje je že trditev, da se je hotel Prešeren poročiti z Julijo, bodisi da je na poroko mislil dejansko ali pa samo v socialno simbolični podobi; to pa zato, da bi se s takšno priženitvijo povzpел v boljši meščanski sloj. Domneva odkriva z empiričnega in logičnega gledišča kar dvoje šibkih točk. Najprej pade v oči njeno čisto nepreverjeno povezovanje predpostavke, da se je Prešeren z Julijo zares hotel poročiti, in sklep, da je to nameraval storiti predvsem iz želje po socialnem vzponu. O empirični vsebini Prešernovega odnosa do Primčeve Julije praktično ne vemo ničesar. Ali ga je mikala telesno? Ali se mu je zdela duhovno zares vabljiva, če že ne čaščenja vredna? Ali mu je bilo vseh socialno okolje, v katerem je živela? Kolikor vprašanj, toliko neznank. Nikjer ni zares trdnih dejstev, ki bi podprla tak ali drugačen odgovor, pač pa na vse strani veliko možnosti za romanopisne izmišljotine o Prešernu, za teorije in antiteorije. Toda da bi bila zadeva še bolj zapletena, je potrebno ugotoviti, da tudi prvi del antiromantične domneve o Prešernovem razmerju do Julije ni prav nič utemeljen. Ali se je Prešeren sploh zares nameraval poročiti z Julijo? Tudi o tej, na videz tako preprosti reči vemo pravzaprav toliko kot nič. Da je napisal Juliji Sonetni venec z akrostihom, ve seveda vsak šolar. Toda že tako, na videz čisto preprosto dejstvo se dá razlagati na prav različne načine. Kateri možki, ki bi se v zapletenih socialnih okoliščinah, pa še brez prave osebne zveze hotel poročiti z žensko, bi svojo kandidaturo

za poroko oznanil z javnim razglasom svoje ljubezni? Ne vemo seveda, s kakšnimi čustvi in nagibi je prav to storil Prešeren. Bistroumen psihoanalitik bo najbrž ugotovil, da bi kaj takega prišlo na misel samo moškemu, ki ne samó da ne misli na poroko, ampak si jo podzavestno že vnaprej želi onemogočiti, da bi tem zanesljiveje doživel tragedijo neizpolnjenega upanja, ali romantično povedano, nesrečne ljubezni. K tej razlagi bi psihoanalitik lahko pritegnil nepreverjeno dejstvo, da se je Prešeren že pred tem izognil ženitvi s Khlunovo, to pot z motivacijo, da je zanj prestara in prebogata, torej preveč meščanska; nato pa seveda še dobro vidno okoliščino, da se zares nikoli ni poročil, čeprav bi za to imel dovolj meščanskih ali manj meščanskih priložnosti. Skratka, že takle natančnejši premislek o dejstvih pripelje do popolnoma drugačne interpretacije Prešernovega empiričnega življenjepisa, kot je pa tista, ki jo ponuja antiromantična teorija o težnji po socialnem vzponu. Ne bomo seveda trdili, da je psihoanalitična razlaga kaj bolj dokazljiva od teorije o socialnem vzponu; pač pa da je prav toliko ali pa še bolj v skladu z razpoložljivimi dejstvi in da odpira razgledu po Prešernovem življenjepisu bolj raznovrstne, ne le psihološko, ampak tudi sociološko zanimivejše možnosti.

Nič kaj drugače ni z novo antiromantično teorijo o Prešernovem razmerju do Ane. Po stari romantični legendi se je moralo to razmerje končati tragično, ker je imel Prešeren z mladotno materjo svojih otrok sicer najboljše namene, poročiti je pa seveda ni mogel, saj mu duhovno nikakor ni bila kos, ni ga »razumela«, kar vsaj deloma opravičuje njegov beg pred poroko. Nova antiromantična razlaga zatrjuje, da Ane ni hotel poročiti iz zelo jasnih socialnih razlogov — oženil bi kvečjemu meščanko, s preprosto proletarko si je pa lahko dovolil kvečjemu telesne

odnose brez hujših obveznosti. Toda spet moramo priznati, da ni prav nobenih trdnih dejstev, ki bi potrjevala takšno interpretacijo. Če naj obvelja trditev, da Prešeren ni hotel poročiti Ane, ker je bila samo preprosto proletarsko dekle, ne pa gospodična iz »elitne« meščanske družbe, bi morali najprej dokazati, da se je Prešeren sploh nameraval, hotel in mogel poročiti — bodisi z meščanko ali pa z nemeščanko; takšnega dokaza seveda ni in ga ne more biti. Pa tudi če bi ga imeli, bi še zmeraj stali med dvema možnostma — da bi se Prešeren z Ano sicer lahko poročil, a tega ni hotel, ker ni bila meščanka, ali pa, da bi se z njo rad oženil, pa tega ni mogel, ker mu pač osebnostno, ne glede na svoj socialni izvor in rod, nikakor ni ustrezala. Tu pa se spet srečamo s pomanjkanjem vsakršnih trdnih dokazov za eno ali drugo možnost. In tako se zmeraj znova pokaže, da je Prešernova konkretna eksistenca, na žalost ali pa tudi na srečo, precej bolj zapletena, kot bi želela ta ali ona stranka v pravdi za njegovo življenjsko podobo.

S tem se pa že do kraja razkrije, kaj naj si mislimo o najnovejših preobratih in preobrazbah legende o Prešernu. Do znanstvene resnice o Prešernovi osebi, življenju in življenjepisu, predvsem pa o socialnih in psiholoških motivih, ki so na skrivnem usmerjali njegovo usodo, tudi z najnovejšimi razlagami nismo prišli. Namesto romantične legende o Prešernu smo dobili novo, antiromantično legendo. Ta je morda res uporabna za razmišljanje o preteklih, sedanjih in prihodnjih usodah slovenstva — kolikor je seveda takšno razmišljanje mogoče s pridom graditi na podmenah, ki niso zares znanstveno podprte, dokazane ali vsaj preverljive. Za pravo razumevanje živega Prešerna, se pravi njegove empirične osebe in stvarnega življenja, najbrž tudi novo antiromantično stališče ne pride v poštev.

Vse to pa seveda ni posebna nesreča za vse tiste, ki jih bolj od ugibanj o tem, kako, zakaj in iz kakšnih nagibov je živel Prešeren, zanimajo ustroj in elementi njegovega pesniškega sveta. Za tega pa je čisto vseeno, ali je Prešeren ljubil Julijo idealno ali samo socialno; ali se je z njo nameraval poročiti ali pa tega v resnici sploh ni imel v mislih; ali je imel pred očmi samo svoj socialni vzpon ali pa si ga je z vsem svojim zavestnim in podzavestnim početjem pravzaprav onemogočal. Prešernov pesniški svet je pač samo tisto, kar in kakršen je — preteklemu, sodobnemu in prihodnjemu slovenstvu v spodbudo, veselje ali pa samo v premislek. Pa še to ni odvisno od Prešernove poezije same po sebi, ampak kvečjemu od slovenstva, ki si iz nje zmeraj znova izbira času in potrebam najprimernejši del.

J. K.

O ARABCIH, KOMUNIZMU, ANGELIH IN ŠE ČEM...

Nedavni krvavi pogrom zoper komuniste v Sudanu je povzročil med našo javnostjo dosti obsodb in še več začudenja ter nerazumevanja. To se je še stopnjevalo, ko je sudanski predsednik Nimeiri kmalu po zatrtem poskusu državnega udara ogorčeno napadal komunizem kot nekaj, kar je popolnoma nezdržljivo s tradicijami, duhom in interesi arabskih narodov, obenem pa zagotavljal, da Sudan želi še naprej uživati politično podporo in vojaško pomoč Sovjetske zveze in drugih socialističnih držav. Kmalu zatem ga je dopolnil mladi libijski predsednik Gadafi, ki se je kljub mladosti in neizkušenosti hitro povzpел med najvidnejše zvezde na arabskem nebu; Gadafi je še bolj odločno povedal, da Arabci komunizma ne marajo in da ga ne bodo trpeli. Skušal je to tudi globlje utemeljiti, češ da je komunizem ateističen in razreden, napredno arabsko gibanje pa

mora temeljiti na islamu, »ki je edini zmožen rešiti vse probleme človeštva«, in na zvezi vseh razredov, katere osnova je panarabski nacionalizem. Hkrati pa se je tudi Gadafi močno zavzel za nadaljnje politično in vojaško sodelovanje s socialističnimi državami, češ da to sodelovanje Arabci tako in tako pošteno plačujejo.

Pravzaprav vse to ni nič novega. Arabci niso nikoli kazali kakšnih simpatij do komunizma, vedno so poudarjali, da je islam temelj njihove ideologije, in izraza »socialistični«, s katerim se krasijo nekatere največje arabske stranke, ali »arabski socializem«, ki ga vsebujejo programi nekaterih arabskih vlad, nista ne v ideologiji ne v družbenih odnosih nikoli pomenila kaj več kot moderno zvenečo frazo. Na komunizem so v arabskih državah ves čas gledali kot na nevaren tujek, komunistične partije so preganjali in jih še, komunisti pa so — in še — polnili ječe in morišča v Egiptu, Iraku, Siriji, Sudanu...

Tisti arabski režimi, ki jim navadno pravimo napredni — Egipt, Sirija, Sudan, Libija, Irak in Alžirija — so si simpatije v liberalni in levo usmerjeni evropski javnosti pridobili predvsem z bojem proti kolonializmu, za neodvisnost in enakopravnost vseh držav, deloma s svojim mladostno zagnanim in v bistvu zdravim nacionalizmom in le v manjši meri s svojo socialno politiko, ki je komaj kaj drugega kot napor nastajajoče mlade buržoazije, da bi v svojem interesu potolkla anahronistične ostanke islamskega fevdalizma.

Nedvomno je takšna politika mladih arabskih buržoaznih režimov imela in še ima objektivno pozitivno vlogo tako v samem arabskem svetu kot na mednarodnem prizorišču. Vse to ne bi bilo sporno in ne bi povzročalo čustvenih in političnih dilem ne pri nas ne v drugih arabskih socialističnih državah, če bi bili zmožni dogajanje v arabskem svetu od vsega začetka spremljati brez-